

DOI 10.36074/grail-of-science.22.07.2022.095

ЕКОНОМІЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ МАКРОРЕГІОНІВ СВІТУ: МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мамчур Ольга Ігорівна

кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної
і соціальної географії

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Ванда Ірина Іванівна

асистент кафедри економічної і соціальної географії

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Анотація. У статті проаналізовано головні методичні особливості суспільно-географічних досліджень економічної глобалізації макрорегіонів світу. Висвітлено відмінності суспільно-географічних досліджень економічної глобалізації (аналіз суспільно-географічного положення, суспільно-географічних чинників розвитку макрорегіонів світу тощо) від досліджень у інших науках. Особливу увагу звернено на важливість оптимального підбору системи методів дослідження із трьох груп - філософських, загальнонаукових та конкретно-наукових методів; серед останніх важливою є вдало підібрана комбінація порівняльно-географічного, системного, картографічного, статистичного, математичного методів. Зазначено особливості використання новітніх комплексних індексів, методів групування, типізації країн й макрорегіонів у суспільно-географічних дослідженнях економічної глобалізації. Також детально проаналізовано методику використання інформації із баз даних міжнародних організацій. Увагу звернено на метод багатовимірного аналізу економічної глобалізації макрорегіону.

Ключові слова: глобалізація, економічна глобалізація, макрорегіони світу, методи дослідження, міжнародні бази даних.

Тенденції економічної глобалізації практично ототожнюються із головними процесами розвитку економічної сфери сучасного суспільства. Глобалізаційні процеси знайшли своє відображення у працях багатьох вчених з різних наук, що розглядають окремі аспекти глобалізації. Особливо цікавими є суспільно-географічні дослідження процесів економічної глобалізації на рівні макрорегіону. Жодна країна не може ефективно розвиватися, не враховуючи сучасні зміни, спричинені економічною глобалізацією, вияви якої у різних макрорегіонах світу відрізняються і зумовлені чинниками як глобального, так і регіонального, і локального рівня.

Економічна глобалізація є важливим об'єктом дослідження суспільної географії, втім числі регіональної суспільної географії, яка вивчає регіони різних просторових рівнів, а серед них – і макрорегіони. Загалом, регіон (також район) – одна із найважливіших категорій суспільної географії, а регіоналізація як процес структурування простору є одним із ключових підходів у цій науці і, водночас, об'єктом її дослідження.

У ієрархічній структурі регіоналізації головними таксонами глобального рівня є макрорегіони – геопросторові частини інтегральних мегарегіонів-континентів, що сформувалися упродовж тривалої історії людства в результаті взаємодії з природним довкіллям і спілкування з сусідніми народами та поширенням інновацій [1]. Зокрема, до макрорегіонів Азії належать Південно-Західна, Центральна, Південна, Південно-Східна та Східна Азія; в Америці сформувались два макрорегіони – Північна Америка і Латинська Америка та Кариби.

Суспільно-географічні дослідження глобалізації макрорегіону характеризуються особливою методикою комплексного аналізу чотирьох суспільних сфер – демографічної, соціальної, економічної та політичної, особливим акцентом на економіко-географічному положенні, залученні вчення про суспільно-географічні фактори формування глобальних й регіональних потоків людей, ресурсів, фінансових активів, інформації, а відтак розвитку глобалізації, виявлення тенденцій геопросторової організації глобалізації в макрорегіоні, та його окремих країнах, зокрема формування осередків глобалізації.

Мета статті – виявити методичні особливості суспільно-географічних досліджень процесів економічної глобалізації на рівні макрорегіону світу.

Метод наукового дослідження – це система розумових і (або) практичних операцій (процедур), які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети [2]. Загалом, істинність отриманого знання залежить від якості методу та правильності його застосування. Методи науки можуть характеризуватися різною широтою охоплення предметних галузей. Враховуючи цю рису, на думку вченого-географа О. Шабля, в суспільній географії всю сукупність методів слід поділяти на три великі групи (системи): філософський (-і), загальнонаукові та конкретнонаукові, в тому числі власне суспільно-географічні (спеціальні) [2]. Зазначимо, що конкретнонаукові суспільно-географічні методи поділяються на дві групи: міждисциплінарні і спеціальні. Міждисциплінарні методи – це ті методи, які можуть застосовуватися у кількох пов'язаних генетично чи об'єднаних спільністю об'єкта дослідження науках. Так, у географії є метод польових досліджень чи картографічний; у економічній географії і економічній науці – класифікації і типізації, балансовий метод [2]. Останній застосовується для аналізу експорту-імпорту в географії зовнішньої торгівлі, вхідних-вихідних іноземних інвестицій – для географічного аналізу інвестиційних потоків та ін.

Суть та головні суспільно-географічні тенденції економічної глобалізації макрорегіонів світу змістовно досліджують за алгоритмом, у якому, спочатку аналізують *суспільно-географічне положення та суспільно-географічні чинники економічної глобалізації макрорегіону* (демо-географічні, соціально-, економіко-

географічні й гео економічні, геополітичні тощо) на різних просторових рівнях, а після цього характеризують головні показники економічної глобалізації, на завершальному етапі зазвичай відбувається узагальнення та картографування результатів дослідження.

Варто зазначити, що сучасні тенденції суспільно-географічних досліджень макрорегіонів передбачають застосування цивілізаційного підходу у регіоналістиці; міждисциплінарності, зокрема аналіз тенденцій екологічного, соціального, політичного розвитку макрорегіонів; аналіз і оцінка просторових проявів глобальних проблем людства: війни і миру, демографічної, продовольчої, економічної, енергетичної, екологічної та ін., об'єктивне висвітлення позитивних та негативних аспектів глобалізації.

На сьогодні головними суспільно-географічними характеристиками економічної глобалізації є геопросторові тенденції зовнішньої торгівлі, поширення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), міжнародних міграційних потоків, потужних транскордонних фінансових потоків, формування осередків глобалізації.

Методичні підходи групування, типізації й рейтингування країн макрорегіону часто застосовують для оцінки участі країн макрорегіону в процесах економічної глобалізації, обчислюючи індекси економічної та фінансової глобалізації. Під час розрахунку індексу економічної глобалізації (також називають зовнішньоторговельною квотою) найчастіше враховують дві групи показників: частку міжнародної торгівлі (експорт товарів і послуг плюс імпорт товарів і послуг) у відношенні до ВВП країни, %; та частку вхідних прямих іноземних інвестицій у відношенні до ВВП країни, % (фінансову глобалізацію).

Нині у науковій літературі представлено низку *індексів економічної глобалізації*, що характеризують залучення країни/макрорегіону в процеси глобалізації. Серед них є індекс економічної глобалізації KOF, розроблений Швейцарським економічним інститутом при Федеральній вищій технічній школі Цюриха, що враховує дві групи критеріїв: реальних потоків (зовнішньої торгівлі, ПІІ, портфельних інвестицій) та обмежень (бар'єри на імпорт, середній рівень тарифів, податки на міжнародну торгівлю, обмеження рахунків) [3].

Багатовимірний підхід до розуміння глобалізації (політичний, економічний, соціально-культурний, технологічний, екологічний) закладено в основу побудови Маастрихтського індексу глобалізації (2006). У подальшому автори критично аналізують індексний метод як такий, що сприяє розвитку знань і політики щодо глобалізації. Особливості його застосування визначаються специфікою дослідження: 1) аспект вимірювання (діяльність чи політика); 2) сфера вимірювання (економічна, політична, соціо-культурна, екологічна); 3) просторовий рівень (локальний, національний, регіональний, глобальний) [4]. Дійсно, завданням (у т. ч. суспільно-географічного) дослідження є не визначення єдиного найкращого зведеного індексу глобалізації, а формування додаткових індексів глобалізації, поєднання з якісними підходами для повнішої оцінки масштабів і впливу глобалізації.

Проаналізуємо методику формування *інформаційних баз даних* для суспільно-географічних досліджень економічної глобалізації макрорегіонів. Для створення індикаторів, які характеризують економічну глобалізацію,

використовуються матеріали, що збираються національними статистичними службами, і формуються міжнародними організаціями (чи аналітичними інституціями) у бази даних, враховуючи відповідну сферу діяльності. Зважаючи на методичні особливості суспільно-географічного дослідження економічної глобалізації макрорегіонів світу, виділено сильні сторони баз даних міжнародних організацій: 1) групування показників за сферами (аспектами життєдіяльності суспільства), що дозволяє проводити компонентні, комплексні, міждисциплінарні дослідження; 2) представлення динамічного ряду даних, значний часовий проміжок, що дозволяє застосовувати принцип динамізму при дослідженні і навчанні, формулювати ретроспективи та прогнози; 3) здатність порівняти показники для одиниць одного просторового рівня; 4) змога оперувати даними (формувати вибірки, формати представлення матеріалів); 5) наявність різних форматів (табличного, графічного, картографічного, профілів країн тощо). Відзначимо високу надійність зазначених баз даних, про що свідчить використання показників іншими інституціями, науковцями у найбільш цитованих публікаціях, а також відкритий доступ до цих електронних ресурсів.

Для суспільної географії, яка досліджує і характеризує просторову організацію суспільства, особливо важливу роль мають бази даних, що представлені в розрізі країн і регіонів (за просторовими одиницями) та у межах різних часових періодів (виражають часову динаміку). Це відповідає як дослідницьким, так і дидактичним потребам. Перебіг процесів економічної глобалізації є надзвичайно динамічним на усіх просторових зрізах, від локального до глобального. Використання електронних ресурсів, якими є бази даних, застосовується фахівцями кафедри економічної і соціальної географії ЛНУ імені Івана Франка у наукових дослідженнях [5] і у навчальному процесі (розробці навчальних програм, посібників, інших навчальних матеріалів) [6].

Універсальною, багатогалузевою є база даних Світового Банку [7], яка містить сотні показників, згрупованих у 20 тематичних блоків. Світовий банк тісно співпрацює з міжнародною статистичною спільнотою, включаючи ООН, Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Міжнародний валютний фонд (МВФ), регіональні банки розвитку для узгоджених на міжнародному рівні показників (наприклад, показників "Цілей сталого розвитку") тощо. Для суспільно-географічного дослідження економічної глобалізації цінність цієї бази даних – у можливості комплексного дослідження явища, використання показників з різних сфер суспільного життя, як індикаторів різних вимірів глобалізації (наприклад, отримані і виплачені особисті фінансові надходження – соціальної та економічної, поширення широкосмугового інтернет-з'єднання – соціальної, економічної і технологічної).

Конкретні показники, які вчені використовують для характеристики власне економічної глобалізації, можна умовно розділити на три блоки: зовнішня торгівля, інвестиції, діяльність транснаціональних корпорацій, і представлені у низці електронних ресурсів. Кількісні значення показників про міжнародну торгівлю товарами і послугами наводить Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) [8, 9] (за статистикою платіжного балансу, у розрізі країн, субрегіонів і макрорегіонів за період 1948–2021 рр.). Детальна

структура торгівлі у розрізі партнерів торгівлі (країн, субрегіонів, макрорегіонів) дає змогу характеризувати торговельну глобалізацію і регіоналізацію протягом коротшого періоду часу: з 1995 р. – за групами товарів, виділеними за трьома підходами: статистичним, продукція обробної промисловості за ступенем обробки та Lall класифікацією, з 2005 р. – за видами послуг.

Для огляду спеціалізованої торгівлі наявні тематичні бази даних, зокрема Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) [10] за 1986–2020 рр. про обсяг і вартість експорту та імпорту груп сільськогосподарської продукції, а також окремих товарів у розрізі країн (регіонів, груп країн) та партнерів (країн, регіонів, груп країн), що дає змогу характеризувати геопросторові особливості продовольчої чи аграрної глобалізації макрорегіонів і країн.

Дані про прямі іноземні інвестиції стосуються потоків (за рік) і нагромаджених обсягів зовнішніх інвестицій, що складають не менше 10% акціонерного капіталу фірми у країні перебування. Вони збираються на міжнародному рівні МВФ, ОЕСР [11], “ЄвроСтат”. Найповніша та доступна для користувача є база даних ЮНКТАД (період 1970–2020 рр.) [8].

Цінним ресурсом для суспільно-географічного дослідження глобалізації і регіоналізації є щорічні звіти міжнародних інституцій. Зокрема, “Світовий інвестиційний звіт” традиційно у додатках вміщує статистичні таблиці, зокрема вартість анонсованих нових проектів ПІІ, кількість і вартість чистих транскордонних злиттів і поглинань у розрізі країни – призначення і країни – постачальника [12]. Дані про потоки ПІІ між країнами, які доступні за окремі роки як додатки до звітів [13,14].

Інформація про діяльність ТНК наводиться в додатках звітів (останніми роками – лише нефінансові ТНК), у розрізі за країною походження на розвинені країни і країни, що розвиваються і перехідної економіки, з показниками загальних та закордонних активів, продаж і кількості зайнятих [13].

Спеціальні звіти щодо міграційних потоків [15, 16] і тенденцій людського розвитку [17, 18] у макрорегіонах світу публікують Міжнародна міграційна організація та Програма розвитку ООН відповідно.

Коректний підбір показників для складання матриці даних про економічну глобалізацію макрорегіону (якісний аналіз об’єктів класифікації, обґрунтування ознак, які утворюють багатовимірний простір) дозволяє застосувати метод багатовимірного (таксономічного) аналізу, що має три етапи. Перший етап – це власне підбір даних. Після цього відбувається початкова обробка матриці даних, їх нормалізація (стандартизація). Другий етап – це етап аналізу нормалізованої матриці даних різноманітними, особливо таксономічними і факторними, методами і прийомами з метою класифікації, групування, регіоналізації. Третій блок містить етапи змістовної інтерпретації результатів та картографічного відображення. Метод багатовимірного аналізу був успішно застосований для аналізу економічної глобалізації Південної Азії [5], за результатами якого було виділено три групи країн макрорегіону за показниками економічної глобалізації.

На завершальному етапі суспільно-географічних досліджень економічної глобалізації важливою є змістовна інтерпретація результатів дослідження

економічної глобалізації та створення картографічних моделей, що містять науково обґрунтовані висновки досліджень і строгі підходи до відтворення об'єктів, процесів і явищ на площині. Інколи дослідження ілюструють графічними методами (схемами, ментальними картами), на яких географічна інформація представлена у більш довільній формі.

Висновки. Головними особливостями методики суспільно-географічної характеристики економічної глобалізації макрорегіону є:

- аналіз і використання принципів і теоретичних основ дослідження суспільної географії: вчення про суспільно-географічне положення, суспільно-географічні чинники розвитку макрорегіонів світу, принципів регіоналізації, групування і типізації країн та ін.;

- оптимальний підбір системи методів дослідження із трьох груп - філософських, загальнонаукових та конкретно-наукових методів;

- особливо важливою є коректно підібрана комбінація порівняльно-географічного, системного, картографічного, статистичного, математичного та ін. методів, а також застосування міждисциплінарних підходів;

- оптимальний підбір та використання лише перевіреної інформації із авторитетних джерел, зокрема баз даних міжнародних організацій;

- використання новітніх комплексних індексів (наприклад, індексу економічної глобалізації), методів групування, типізації й рейтингування країн, макрорегіонів;

- змістовна інтерпретація результатів дослідження, їхнього картографічного зображення, на яких географічна інформація представлена за чіткими правилами та із науково обґрунтованими результатами досліджень.

Список використаних джерел:

- [1] Книш, М. М. (2019). Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
- [2] Шаблій, О. (2015). Суспільна географія. (Кн. 1. Проблеми теорії, історії та методики дослідження). Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- [3] KOF Swiss Economic Institute (2021). KOF Globalisation Index. Retrieved from <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
- [4] Martens, P., Caselli, M., Lombaerde, P. De, Figge, L. & Scholte, J. A. (2015). New Directions in Globalization Indices. *Globalizations*. (12:2), 217–228. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/14747731.2014.887389>.
- [5] Мамчур, О. І. & Ванда, І. В. (2022). Геопросторові особливості економічної глобалізації країн Південної Азії. *Географія та туризм*. (66), 63–73. Вилучено з <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.63-73>.
- [6] Книш, М. М., Мамчур, О. І. & Ванда, І. В. (2022). Регіональна економічна і соціальна географія світу (Латинська Америка та Карибські країни, Африка, Азія, Океанія). (2-е вид., виправ. і доп.). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
- [7] World Bank (2022). World Bank Open Data. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator>.
- [8] United Nations Conference on Trade and Development (2021b). UNCTADStat Data Center. Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>.
- [9] United Nations Conference on Trade and Development (2021a). Trade and Development Report 2021: From recovery to resilience: the development dimension. Geneva. Retrieved from <https://unctad.org/system/files/official>

- document/tdr2021_en.pdf.
- [10] Food and Agriculture Organization of the United Nations (2021). FAOSTat Data: Detailed trade matrix. Retrieved from <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TM>.
- [11] OECD (2005). Measuring Globalisation. Handbook on Economic Globalisation Indicators. Paris. Retrieved from <https://afiweb.afi.es/eo/OCDE%20handbook%202005.pdf>.
- [12] United Nations Conference on Trade and Development, 2022. World Investment Report 2022: International tax reforms and sustainable investment. Geneva. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf.
- [13] United Nations Conference on Trade and Development (2021c). World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery. Geneva. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf.
- [14] United Nations Conference on Trade and Development (2021). UNCTAD FDI estimates by ultimate investor, share in inward FDI stock, 2020. Retrieved from https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2021_tab21.xlsx.
- [15] International Organization for Migration (2021). World Migration Report 2022. Geneva. Retrieved from <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf>.
- [16] United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). International migrant stock database. Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockByOriginAndDestination_2019.xlsx.
- [17] United Nations Development Programme (2021). Human Development Report 2020: The next frontier. Human development and the Anthropocene. Geneva. Retrieved from <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>.
- [18] United Nations Development Programme (2022). Special Report 2022: New threats for human security in the Anthropocene. Demanding greater solidarity. Geneva. Retrieved from <https://hdr.undp.org/system/files/documents/srhs2022pdf.pdf>.